

KLASSIK IQTISODIY MAKTABGA MUQOBIL G'OYALARNING MOHIYATI

Namangan Davlat Universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

S.IQT.AU24-guruh talabasi

Bekchanov Diyorbek

KIRISH

Marksistik iqtisodiy fanda (marksist) bo'lmagan mualliflarni sharmanda qilish «an'anasi» mavjud edi. Ehtimol, eng ashaddiy va qattiq tanqidga uchragan g'oya bu ingliz olimi Tomas Robert Maltus g'oyalari bo'lsa kerak. Uni nimalar deb atashmadi: kapitalizm himoyachisi (apologeti), odamlarning dushmani, fashizm ideologi. Eng qiziqarli joyi shundaki, T. Maltus nafaqat turli toifadagi sotsialistlarning, balki ularning asosiy muxolifatlari bo'lgan erkin bozor va xususiy tadbirkorlikning mutlaq ustunliklariga ishongan liberallarning ham g'azabini qo'zg'atgan. Nega T. Maltusni shunchalik yomon ko'rishgan?

Pessimizmi uchun, aholi farovonligini ancha oshirish imkonligiga ishonmaganligi uchun. Axir sotsialistlar ham, liberallar ham «baxtli kelajak»ka ishonishgan. Birinchisi, xo'jalik jarayonlarini ongli ravishda ijtimoiy tartibga solish tufayli umumiy farovonlikka erishishga umid qilgan bo'lsalar, ikkinchisi, turmush darajasini oshirish bozor mexanizmining amal qilishi va xususiy manfaatdorlik kuchi bilan ta'minlanishiga ishongan. Unisiga ham, bunisiga ham pessimizm yot bo'lgan.

Iqtisodiy taraqqiyot nazariyasi. Iqtisodiy taraqqiyot J. S. Mill ta'limoti bo'yicha fan-texnika taraqqiyoti, shaxsning va mulkning rivojlanishi bilan bog'liq. Ishlab chiqarish va jamg'arish ko'payadi, soliqlar ancha erkinlashadi, ko'pchilik kishilarning ishbilarmonligi oshadi, kooperatsiya takomillashib va rivojlanib boradi. Bularning barchasi samaradorlikning o'sishiga, ya'ni ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishiga va

qiymatning pasayishiga olib keladi (oziq-ovqat va xomashyo qiymatidan tashqari). Rikardo taklif qilgan iqtisodiy tamoyillarga amal qilinayotgan bir paytda iqtisodchilar uchun aholining ko'payishi muammosi dolzarb hisoblanar edi, ular aholi sonining oshib ketishining dahshatli natijalaridan qutulish uchun Maltusning nazariyasida keltirilgan oilalarda homiladorlikdan saqlanish vositalaridan foydalanishni taklif qila boshladilar. Bu xulosalar aholining homiladorlikdan saqlanish vositalariga nisbatan cherkov va keng ommaning doimo kuchli qarshiligi sababli nozik iboralar bilan taklif qilingan. Makkulloddan tashqari o'sha davrdagi yetakchi iqtisodchilarning ko'pchiligi homiladorlikdan saqlanishning turli vositalaridan foydalanish tarafdori bo'lishgan, lekin ular o'z fikrlarini ommaga yetkazishda juda ehtiyotkor bo'lishgan.

Rikardoning tahliliy tizimida Maltusning aholi borasidagi g'oyasi muhim element hisoblanadi. Rikardo iqtisodning asosiy maqsadi daromadning taqsimlanishini belgilovchi omillarni izohlashi kerak, degan fikrga ega bo'lgan va u ayniqsa uzoq vaqt oralig'ida daromadning taqsimlanishiga ta'sir eta oluvchi kuchlarga qiziqish bildirgan. U bu muammoni daromad taqsimlanishi qoldiq qiymat nazariyasi bilan hal qilishga harakat qilgan. Yer uchun to'lanadigan renta miqdori ijara haqini belgilab beradi: daromadning qolgan qismi ish haqi va foydani tashkil etadi.

J. S. Millda kapital evolyutsiyasi D. Rikardo nazariyasiga o'xshab ketadi. Foyda me'yori pasayib boradi, asta-sekin minimum darajaga intiladi, lekin bu holat hali ham kapitalni jamg'arishga va jamg'arilgan vositalardan unumli foydalanishga undaydi. Foiz me'yorining minimum darajasiga bo'lgan intilish chetga kapital chiqarish va eksportni ko'paytirish bilan sekinlashtirilishi mumkin. Bunda foyda me'yorini pasaytiruvchi kapitalning ortiqcha qismi chetga chiqib ketadi; bu yerda kapital yo'qolmaydi, balki u yangi bozorlarni tashkil etish va chetdan arzon tovarlarni olib kelish uchun ishlatiladi. Kapitalning bir qismining chetga chiqib ketishi foydani va foiz me'yorini oshirib, jamg'armaga bo'lgan yangi intilishni keltirib chiqaradi. U shuningdek, foyda me'yorining pasayish moyilligi davlat xarajatlarini oshirishga qarshi bo'lgan dalillarni kuchsizlantiradi, deb hisoblaydi.

Ko‘rilayotgan kapital harakatining oxirgi natijasi bu iqtisodiy yuksalish uchun kurash to‘xtagan paytdagi turg‘unlik holati hisoblanadi. Ammo J. S. Mill agar turg‘unlik holati ishlab chiqarishning yuqori darajasida yuzaga kelgan bo‘lsa, unga ijobiy munosabatda bo‘lgan: «Faqat dunyodagi qoloq mamlakatlarda ishlab chiqarishni ko‘paytirish eng asosiy vazifa hisoblanadi. Ancha rivojlangan mamlakatlarda taqsimotni takomillashtirish iqtisodiy zaruratga aylandi»

Xulosa

Klassik iqtisodiy maktabga muqobil g‘oyalar iqtisodiy jarayonlarni faqat bozorning o‘z-o‘zini tartibga solish mexanizmi orqali tushuntirish yetarli emasligini ko‘rsatdi. Klassiklar erkin raqobat, xususiy mulk va “ko‘rinmas qo‘l” tamoyillarini mutlaq deb bilgan bo‘lsalar, muqobil yo‘nalishlar iqtisodiy taraqqiyotda ijtimoiy omillar, davlat aralashuvi va adolatli taqsimot muhim o‘rin tutishini asoslab berdi.

Bu g‘oyalar aholi farovonligi, daromadlar tengsizligi, ishsizlik va inqirozlar kabi muammolarni bozor mexanizmi doirasidagina hal qilib bo‘lmazligini ta’kidladi. Natijada iqtisodiyotga sotsialistik, institutsional, tarixiy va keyinchalik keynschilik yondashuvlari shakllandi. Ular ishlab chiqarish bilan bir qatorda taqsimot, ijtimoiy himoya va barqaror rivojlanishga e’tibor qaratdi.

Umuman olganda, klassik iqtisodiy maktabga muqobil g‘oyalar iqtisodiy nazariyani boyitib, uni real hayot muammolariga yaqinlashtirdi hamda zamonaviy aralash iqtisodiyot modelining shakllanishiga mustahkam zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Smith A. Xalqlar boyligi tabiati va sabablari to‘g‘risida tadqiqot. – T.: Iqtisodiyot, 2007.
2. Ricardo D. Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish asoslari. – M.: Progress, 1993.
3. Mill J. S. Siyosiy iqtisod asoslari. – M.: Respublika, 1995.
4. Malthus T. R. Aholi soni qonuni haqida tajriba. – M.: Nauka, 1991.

5. Keynes J. M. Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi. – M.: Gelios ARV, 1999.
6. Veblen T. Bekorchilar sinfi nazariyasi. – M.: Progress, 1984.
7. Shumpeter Y. Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi. – M.: Progress, 1982.